Magdalena Bednarczyk-Gacek
Instytut Filologii Germańskiej
Uniwersytet Jagielloński
Dyscyplina Językoznawstwo

Kraków, 30 września 2022 r.

Wyznaczniki użycia interiekcji *ah* i *ach* w niemieckim języku mówionym

Rozprawa doktorska przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Zofii Berdychowskiej
Promotor pomocniczy: dr Robert Kołodziej

Autoreferat

1. Wprowadzenie

Interiekcje są jednostkami, którymi posługują się użytkownicy różnych języków na całym świecie zarówno w codziennych rozmowach, jak i w sytuacjach o charakterze oficjalnym. Użycie interiekcji oraz ich znaczenie w komunikacji coraz częściej stanowi przedmiot badań językoznawczych. Przedłożona rozprawa doktorska na temat wyznaczników użycia interiekcji *ah* i *ach* wpisuje się w nurt badań korpusowych dotyczących współczesnego niemieckiego języka mówionego.

2. Przedmiot badań

Przedmiotem badań opisanych w rozprawie doktorskiej jest użycie interiekcji *ah* i *ach* we współczesnym niemieckim języku mówionym. Przyjęto, że wymienione interiekcje stanowią odrębne jednostki różniące się nie tylko w zakresie realizacji graficznej, ale przede wszystkim fonicznej. Zgodnie z regułami fonotaktycznymi języka niemieckiego interiekcja *ah* jest artykułowana prototypowo jako [a:] lub [a], natomiast interiekcja *ach* jako [ax]. Realizacja foniczna wiąże się bezpośrednio z możliwością wyrażania różnych stanów psychicznych i reakcji ekspresywnych mówiącego w sytuacji komunikacyjnej. W związku z tym założono, że

interiekcje *ah* i *ach* realizują różne cele komunikacyjne w zależności od kontekstu sytuacyjnego, w jakim występują.

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele różnych definicji interiekcji, co odzwierciedla trudności związane z próbami dookreślenia charakterystyk tych jednostek. Wielość ujęć interiekcji wskazuje na potrzebę wypracowania sposobu opisu, który umożliwiłby określenie cech konstytutywnych tych jednostek oraz pełniejsze poznanie ich funkcjonowania w komunikacji. Badacze interiekcji zgadzają się w następujących kwestiach: po pierwsze interiekcje stanowią jednostki nieodmienne (Ameka 2006: 743; Grochowski 1986: 43; Hoffmann 1997: 362), po drugie funkcjonują jako samodzielne wypowiedzenia, tj. niezależne składniowo od kontekstu werbalnego (Ameka 1992: 105–108; Grochowski 1988: 88, 1992: 156), a po trzecie za jedną z podstawowych cech interiekcji uznaje się ich ekspresywność (Ehlich 2007: 425; Nübling 2004: 13).

W rozprawie przyjęto, że potencjał semantyczno-pragmatyczny interiekcji jest możliwy do uchwycenia dzięki strukturze tonalnej oraz w odniesieniu do (elementów) sytuacji komunikacyjnej, a znaczenie interiekcji realizuje się pragmatycznie. Powyższe stwierdzenia opierają się na dwóch definicjach interiekcji zawartych w literaturze przedmiotu. Pierwszą z nich jest definicja Ameki (1992: 106), zgodnie z którą interiekcje są względnie skonwencjonalizowanymi gestami wokalnymi (lub, ogólniej, gestami językowymi), wyrażającymi stan psychiczny podmiotu mówiącego, jego działanie, postawę lub reakcję na sytuację. Druga definicja została sformułowana przez Hoffmanna (1997: 362), według którego interiekcje stanowią klasę samodzielnych jednostek funkcjonalnych w dyskursie, której elementy tylko w bardzo ograniczonym stopniu uczestniczą w możliwościach kombinatoryki syntaktycznej, są nieodmienne, charakteryzują się występowaniem wzorców dźwiękowych mogących stanowić elementy dystynktywne i nie są nośnikami propozycji. Ich funkcja polega na bezpośrednim (przebiegającym często w sposób automatyczny) kierowaniu rozmówcami, które może obejmować bieżącą koordynację działań, przetwarzanie wiedzy i wyrażanie stanów emocjonalnych.

3. Cel badań

Celem badań przedstawionych w rozprawie doktorskiej jest pokazanie wyznaczników użycia interiekcji *ah* i *ach* we współczesnym niemieckim języku mówionym. Przyjęto, że sposób użycia interiekcji wiąże się ściśle z własnościami językowymi badanych jednostek i może być

analizowany w odniesieniu do cech fonologicznych, morfologicznych, syntaktycznych, semantycznych oraz pragmatycznych. W zakresie fonologii decydującą rolę przy określaniu sposobu użycia interiekcji pełnią cechy prozodyczne, takie jak intonacja oraz możliwość wydłużenia czasu artykulacji głosek. Cechy morfologiczne obejmują zdolność badanych jednostek do tworzenia nowych form powstających np. przez powtórzenie interiekcji. Na płaszczyźnie składniowej istotna dla sposobu użycia interiekcji jest możliwość współwystępowania z innymi jednostkami języka. Z kolei cechy semantyczne dotyczą znaczenia interiekcji, które nadaje im mówiący w sytuacji komunikacyjnej. Cechy te wiążą się bezpośrednio z cechami pragmatycznymi obejmującymi funkcje, jakie interiekcje mogą pełnić w komunikacji.

4. Pytania badawcze

Język mówiony jest typowym środowiskiem występowania badanych jednostek (Betz / Golato 2008; Ehlich 1986: 3; Golato 2010; Golato / Betz 2008). W związku z tym założono, że przeprowadzone analizy dadzą możliwość uchwycenia potencjału komunikacyjnego interiekcji i udzielenia odpowiedzi na postawione pytania badawcze. Główne pytanie badawcze sformułowane w rozprawie brzmi:

Jakie są główne wyznaczniki użycia interiekcji *ah* i *ach* w niemieckim języku mówionym?

Użycie interiekcji rozumianych jako samodzielne wypowiedzenia, służące prymarnie do wyrażania stanów psychicznych oraz reakcji ekspresywnych mówiącego w sytuacji komunikacyjnej wyznaczają własności językowe tych jednostek, a także kontekst sytuacyjny oraz uczestnicy interakcji. Do wyznaczników językowych zaliczyć można cechy fonologiczne, morfologiczne, syntaktyczne, semantyczne oraz pragmatyczne interiekcji. Wyznaczniki te można opisać dzięki analizie dystrybucji, konkordancji, cech prozodycznych oraz funkcji interiekcji *ah* i *ach* w poszczególnych domenach interakcji. Kontekst sytuacyjny może być rozpatrywany w odniesieniu do domen interakcji wyróżnionych w korpusie, a także w odniesieniu do różnego rodzaju zdarzeń związanych z interakcją uczestników. Z kolei do wyznaczników użycia interiekcji związanych z uczestnikami interakcji należą płeć oraz kompetencje językowe poszczególnych użytkowników języka. Uzupełnienie dla głównego pytania badawczego stanowią trzy pytania szczegółowe, odnoszące się do każdej z badanych

interiekcji oraz podobieństw i różnic w sposobie ich użycia. Szczegółowe pytania badawcze zostały sformułowane następująco:

1) Jakie są wyznaczniki użycia interiekcji *ah* w domenie interakcji prywatnych, instytucjonalnych i publicznych w niemieckim języku mówionym?

2) Jakie są wyznaczniki użycia interiekcji *ach* w domenie interakcji prywatnych, instytucjonalnych i publicznych w niemieckim języku mówionym?

3) Jakie są podobieństwa i różnice w sposobie użycia interiekcji *ah* i *ach* w domenie interakcji prywatnych, instytucjonalnych i publicznych w niemieckim języku mówionym?

Pytania pierwsze i drugie dotyczą sposobu użycia każdej z badanych interiekcji w poszczególnych domenach interakcji. Z kolei pytanie trzecie dotyczy porównania badanych jednostek przez wskazanie podobieństw i różnic w sposobie ich użycia w zależności od domeny interakcji.

5. Struktura rozprawy

Rozprawa doktorska składa się z sześciu rozdziałów, z których dwa pierwsze stanowią opracowanie teoretyczne przedmiotu badań, trzeci przedstawia metodę badań własnych, a trzy pozostałe zawierają opis wyników przeprowadzonej analizy materiału badawczego i wnioski.

Rozdział pierwszy dotyczy ustaleń terminologicznych kluczowych dla określenia ram teoretycznych rozprawy. Na początku tego rozdziału dokonano odgraniczenia interiekcji od terminów pokrewnych takich jak eksklamacja, wykrzyknik, partykuła i onomatopeja. Następnie przedstawiono różne definicje interiekcji w ujęciu formalnym, semantycznym i pragmatycznym. Ostatnia część rozdziału zawiera omówienie cech językowych interiekcji.

Rozdział drugi jest poświęcony opisowi stanu badań nad interiekcjami dokonanemu na podstawie przeglądu literatury przedmiotu. Pierwsza część rozdziału przedstawia rozważania dotyczące statusu interiekcji w systemie językowym. Następnie omówione są klasyfikacje interiekcji uwzględniające kryterium formalne i funkcjonalne, a w ostatniej części rozdziału znajdują się informacje dotyczące badań nad interiekcjami w różnych językach.

Rozdział trzeci zawiera opis metody badań własnych. W rozdziale tym w pierwszej kolejności określono przedmiot i cel badań, którym jest pokazanie wyznaczników użycia interiekcji *ah* i *ach* we współczesnym niemieckim języku mówionym. Następnie sformułowano główne pytanie badawcze oraz trzy pytania szczegółowe odnoszące się bezpośrednio do celu badań. W następnej kolejności przedstawiono korpus językowy, z którego zaczerpnięto materiał badawczy stanowiący podstawę przeprowadzonej analizy. Ostatnią część rozdziału stanowi opis procedury badawczej.

Rozdziały czwarty i piąty zawierają wyniki analizy sposobu użycia interiekcji *ah* i *ach* w niemieckim języku mówionym. Rozdziały te mają analogiczną strukturę, a ich poszczególne podrozdziały odnoszą się do domeny interakcji prywatnych, instytucjonalnych i publicznych, w których występują badane jednostki. W każdej domenie interakcji nagrania zostały przyporządkowane do dziedzin życia (np. polityka, rozrywka, usługi) i/lub różnego rodzaju aktywności (np. gry i zabawy, lekcja), na których koncentruje się interakcja między uczestnikami. W pierwszej kolejności przedstawiono procentowy udział przyporządkowań do dziedzin życia i/lub aktywności związanych z użyciem badanych interiekcji oraz częstość występowania tych jednostek w wypowiedziach kobiet i mężczyzn. Następnie opisane zostały wyniki analizy dystrybucji, konkordancji, cech prozodycznych oraz funkcji badanych interiekcji. Zakończenie każdego z rozdziałów stanowi podsumowanie przedstawionych wyników badań dotyczących odpowiednio interiekcji *ah* i *ach*.

Rozdział szósty obejmuje wnioski z przeprowadzonych badań sformułowane z odniesieniem do literatury przedmiotu. Zawarta w rozdziale dyskusja wyników odnosi się do postawionych w rozprawie pytań badawczych. W ostatniej części rozdziału przedstawione są perspektywy dalszych badań dotyczących tematyki interiekcji. Na końcu rozprawy doktorskiej znajduje się spis tabel, spis rysunków, wykaz skrótów i symboli, bibliografia wraz z wykazem źródeł materiału badawczego oraz streszczenie w języku angielskim.

6. Korpus

W celu przeprowadzenia analizy przedmiotu badań w przedłożonej rozprawie doktorskiej wykorzystane zostały zasoby bazy danych niemieckiego języka mówionego *Datenbank für Gesprochenes Deutsch* (DGD) Instytutu Języka Niemieckiego w Mannheim *Leibniz-Institut für Deutsche Sprache* (IDS). Materiał badawczy został pozyskany z naukowo-dydaktycznego korpusu niemieckiego języka mówionego *Forschungs- und Lehrkorpus Gesprochenes Deutsch*

(FOLK) w wersji 2.16 udostępnionej 17.05.2021 r. Korpus składa się z nagrań rozmów audio i wideo z obszaru niemieckojęzycznego. Nagrania charakteryzuje znaczny stopień dywersyfikacji w odniesieniu do parametru nazwanego typem interakcji. Parametr ten uwzględnia konteksty sytuacyjne w rozmowach prywatnych, instytucjonalnych oraz publicznych. Kontekst prywatny ukazują m.in. rozmowy prowadzone podczas posiłków lub wspólnej zabawy. Kontekst instytucjonalny pokazany jest głównie w nagraniach interakcji podczas lekcji lub w komunikacji na płaszczyźnie zawodowej. Natomiast kontekst publiczny przedstawiają np. panele dyskusyjne oraz rozmowy mediacyjne. Nagrania zostały przetranskrybowane przez twórców korpusu zgodnie z konwencją GAT2 (niem. *Gesprächsanalytisches Transkriptionssystem 2*) (Selting et al. 2009), a dokładniej cGAT (niem. *computergestützte GAT-Minimaltranskripte mit literarischer Umschrift*) (Schmidt / Schütte / Winterscheid 2015) za pomocą edytora transkrypcji FOLKER.

7. Procedura badawcza

Badania prowadzone przy użyciu korpusów językowych wiążą się z pracą z autentycznymi tekstami, mówionymi i pisanymi, które dokumentują szerokie spektrum użycia danego języka w różnych sytuacjach komunikacyjnych. Wykorzystanie dużej ilości danych zapisanych cyfrowo pozwala na wnioskowanie na podstawie próby reprezentatywnej dla określonego sposobu użycia języka, a także umożliwia szybsze i bardziej efektywne przetwarzanie informacji w porównaniu z analizami przeprowadzanymi bez wykorzystania narzędzi korpusowych. W metodologii badań korpusowych można wyróżnić dwa podejścia: *corpus-driven approach* oraz *corpus-based approach* (Tognini-Bonelli 2001). Pierwsze podejście, które w języku polskim można określić jako sterowane korpusem, polega na analizie danych językowych bez przyjmowania szczegółowych założeń dotyczących badanego materiału. W tym podejściu dopiero wykorzystanie narzędzi korpusowych, takich jak np. analiza frekwencji lub analiza dystrybucji badanych jednostek prowadzi do sformułowania hipotez dotyczących sposobu ich użycia. Drugie podejście, które można określić jako oparte na korpusie, polega na weryfikacji postawionych wcześniej hipotez badawczych na podstawie analizy danych językowych zawartych w korpusie. Podejście to stosowane jest głównie w badaniach mających na celu weryfikację twierdzeń sformułowanych na temat różnych zjawisk językowych przed pojawieniem się dużych zasobów tekstowych w postaci elektronicznych korpusów językowych. W przedłożonej rozprawie doktorskiej zastosowano metodę łączącą dwa omówione wyżej podejścia. W pierwszej kolejności zastosowano podejście sterowane

korpusem w celu dokonania obserwacji faktycznego sposobu użycia badanych interiekcji w niemieckim języku mówionym. Następnie, na podstawie uzyskanych danych, sformułowano założenia dotyczące wyznaczników użycia interiekcji *ah* i *ach* we współczesnym niemieckim języku mówionym, które zostały zweryfikowane w dalszych analizach.

W związku z tym, że interiekcje obejmują bardzo wiele jednostek, badania rozpoczęto od ustalenia form najczęściej występujących w całym korpusie FOLK. Pierwszym krokiem prowadzącym do wyodrębnienia jednostek, które następnie poddano szczegółowej analizie było stworzenie listy wyrazów wyszukanych na podstawie przynależności do części mowy, tj. tagu NGIRR oznaczającego kategorię elementów niezależnych od zdania. Pełna lista wygenerowana na podstawie danych z korpusu FOLK zawierała 157 wyników. Spośród lematów z najwyższą absolutną frekwencją do analizy wybrane zostały dwie jednostki zajmujące odpowiednio trzecie i czwarte miejsce na liście frekwencyjnej, w przedziale 1000-10000 wystąpień w całym korpusie, spełniające kryterium przynależności do interiekcji, tj. *ah* i *ach*.

Kolejnym krokiem było zawężenie objętości zbioru danych z korpusu FOLK przez utworzenie wirtualnego korpusu o nazwie VK2015-2020, obejmującego dane z lat 2015-2020. Tego typu zabieg umożliwia łatwą replikację badań oraz uzupełnienie analiz w przyszłych badaniach prowadzonych z użyciem podobnych metod badawczych. W utworzonym korpusie dla lematów *ah* i *ach* uzyskano odpowiednio 2216 i 2021 wyników.

W opisie wyników analizy w pierwszej kolejności przedstawiono informacje ogólne dotyczące liczby nagrań, uczestników interakcji oraz wystąpień form przetranskrybowanych i znormalizowanych dla analizowanych lematów w całym wirtualnym korpusie VK2015-2020. Następnie opisano aktywności oraz dziedziny życia, do jakich zostały przyporządkowane nagrania zawierające przykłady użycia badanych interiekcji. W domenie interakcji prywatnych występują przyporządkowania dotyczące wyłącznie aktywności, na których koncentruje się interakcja między uczestnikami, natomiast w domenach interakcji instytucjonalnych i publicznych oprócz aktywności uwzględniono także przyporządkowania do dziedzin życia. Kolejnym krokiem było przedstawienie wyników testu chi-kwadrat, który przeprowadzono w celu sprawdzenia, czy występują różnice pomiędzy częstością użycia badanej interiekcji w wypowiedziach kobiet i mężczyzn w analizowanych domenach interakcji. Analizy statystyczne dla celów rozprawy zostały przeprowadzone za pomocą oprogramowania do analizy danych *Statistica* w wersji 13.3.

Analiza dystrybucji interiekcji *ah* i *ach* polegała na określeniu, czy badane jednostki występują przede wszystkim w wypowiedziach zawierających tylko omawianą interiekcję czy również inne jednostki języka. Istotne przy tym było uwzględnienie pozycji zajmowanej przez interiekcję, tj. na początku, na końcu i/lub pomiędzy innymi elementami wypowiedzi. Następnie dokonano analizy przykładów użycia interiekcji artykułowanych równocześnie z wypowiedzią innego uczestnika interakcji, a więc występujących w tzw. pozycji *overlap*. Uwzględniono także realizacje obejmujące zwielokrotnione użycie badanych jednostek, towarzyszące elementy parawerbalne oraz przykłady wykraczające poza prototypowe, opisywane w literaturze przedmiotu sposoby użycia interiekcji. W kolejnym kroku, na podstawie widoku KWIC (ang. *Keyword-In-Context-Concordance*) pozwalającego na analizę konkordancji, wybrane zostały typowe, tj. najczęściej występujące, konteksty prawo-, lewo- i obustronne dla interiekcji *ah* i *ach*.

W celu przeprowadzenia analizy jakościowej sposobów użycia interiekcji *ah* i *ach* w poszczególnych domenach interakcji stworzone zostały bazy danych w programie Microsoft Excel. Na podstawie analizy odsłuchowej (zob. Demenko 2015: 100) oraz analizy nagrań wideo do arkuszy kalkulacyjnych wpisywane były dane dla poszczególnych przykładów użycia badanych interiekcji. Dane uwzględniały: kod nagrania umożliwiający identyfikację przykładu w wirtualnym korpusie VK2015-2020, płeć uczestnika interakcji, typ intonacji, wydłużenie czasu artykulacji głoski, pozycję względem innych elementów wypowiedzi, konkordancje, formę realizacji, stan psychiczny mówiącego (główny i dodatkowy), stan emocjonalny oraz kontekst sytuacyjny. Uwzględnione zostały również informacje dotyczące elementów parawerbalnych towarzyszących użyciu analizowanej interiekcji. W związku ze znaczną dysproporcją liczby wystąpień interiekcji *ah* i *ach* w poszczególnych domenach interakcji i bardzo dużą liczbą realizacji w domenie interakcji prywatnych i instytucjonalnych konieczne było ustalenie liczby przykładów wystarczających do oceny sposobu użycia badanych jednostek w tych domenach. Ostatecznie przyjęto, że próbę reprezentatywną dla zbioru danych zawartych w wirtualnym korpusie badawczym stanowić będzie 10% przykładów wygenerowanych losowo ze wszystkich wystąpień interiekcji *ah* i wszystkich wystąpień interiekcji *ach* odpowiednio w domenie interakcji prywatnych i instytucjonalnych. Z uwagi na niewielką grupę przykładów w domenie interakcji publicznych analizie poddane zostały wszystkie realizacje, tj. odpowiednio 24 wystąpienia interiekcji *ah* i 15 wystąpień interiekcji *ach*.

Przykłady użycia interiekcji *ah* i *ach* uwzględnione w stworzonych na potrzeby badania bazach danych stanowiły podstawę analizy cech prozodycznych oraz funkcji interiekcji w poszczególnych domenach interakcji. Na płaszczyźnie fonologicznej opisano sposób artykułowania interiekcji *ah* i *ach* przez kobiety i mężczyzn w odniesieniu do realizowanego typu intonacji oraz możliwości wydłużenia czasu artykulacji głosek. Następnie zestawiono wybrane cechy prozodyczne z formami realizacji badanych jednostek, takimi jak okrzyki czy westchnienia.

Analiza funkcji interiekcji *ah* i *ach* w domenie interakcji prywatnych, instytucjonalnych i publicznych została przeprowadzona w dwóch etapach. Najpierw określono stany psychiczne wyrażane przez poszczególne użycia interiekcji *ah* i *ach*. Do wyróżnionych stanów psychicznych należą przede wszystkim zgoda z rozmówcą, przyznanie racji lub przytaknięcie rozmówcy, zastanawianie się, przyjęcie czegoś do wiadomości lub zrozumienie. Do stanów psychicznych zaliczają się również stany emocjonalne takie jak zaskoczenie, rozbawienie, ulga. Ponadto stany psychiczne obejmują kierowanie uwagi innego uczestnika interakcji na elementy komunikacji towarzyszące rozmowie.

Przyjęto, że użycia interiekcji wyrażające określone stany psychiczne realizują różne funkcje języka. W kolejnym kroku dokonano więc przypisania funkcji języka do poszczególnych realizacji. Podstawę przyjętego modelu funkcji realizowanych przez użycia interiekcji *ah* i *ach* stanowią klasyfikacje Ameki (1992: 113) i Wierzbickiej (1991: 291–336). Do wyróżnionych funkcji należą: funkcja poznawcza, funkcja ekspresywna oraz funkcja impresywna. Funkcja poznawcza obejmuje przetwarzanie informacji oraz wydawanie sądów i odpowiada charakterystyce wyróżnionych przez Wierzbicką interiekcji kognitywnych. Funkcja ekspresywna jest związana z wyrażaniem stanów emocjonalnych i odpowiada właściwościom interiekcji emotywnych w klasyfikacji Wierzbickiej oraz częściowo właściwościom interiekcji ekspresywnych wyróżnionych przez Amekę. Funkcję impresywną pełnią natomiast interiekcje określane przez Amekę mianem konatywnych i fatycznych, a przez Wierzbicką mianem wolitywnych. Każda z funkcji realizowanych przez interiekcje *ah* i *ach* w poszczególnych domenach interakcji została szczegółowo opisana w odniesieniu do kontekstu sytuacyjnego oraz omówionych wcześniej cech językowych badanych jednostek.

8. Wyniki badań

Wyniki analiz odnoszących się do szczegółowych pytań badawczych pozwalają wskazać wyznaczniki użycia interiekcji *ah* i *ach* w domenie interakcji prywatnych, instytucjonalnych i publicznych w niemieckim języku mówionym, a także podobieństwa i różnice w sposobie użycia badanych jednostek w wymienionych domenach interakcji. Przeprowadzone analizy wykazały, że sposób użycia interiekcji *ah* i *ach* jest związany z kontekstami sytuacyjnymi obejmującymi w większości realizacji te same dziedziny życia i aktywności w poszczególnych domenach interakcji, a różnice dotyczą udziału procentowego przyporządkowań do dziedzin życia i aktywności. W domenie interakcji prywatnych dominują przyporządkowania do aktywności związanych z graniem w gry. Różnice między analizowanymi jednostkami zaznaczają się szczególnie wyraźnie w domenie interakcji instytucjonalnych. W tej domenie użycie interiekcji w kontekście edukacyjnym dotyczy zdecydowanie większej liczby wystąpień interiekcji *ach* niż interiekcji *ah*. Z kolei w domenie interakcji publicznych udział procentowy przyporządkowań do dziedziny nauki i dziedziny rozrywki jest odwrotnie proporcjonalny dla liczby wystąpień interiekcji *ah* i *ach*.

Na podstawie uzyskanych wyników można również stwierdzić, że sposób użycia badanych interiekcji jest związany z płcią uczestnika interakcji, ale tylko w domenie interakcji prywatnych w przypadku interiekcji *ah* oraz w domenie interakcji instytucjonalnych w przypadku interiekcji *ach*. W wymienionych domenach interakcji badane jednostki występują istotnie częściej w wypowiedziach kobiet w porównaniu z wypowiedziami mężczyzn.

Analiza dystrybucji obu interiekcji wykazała, że badane jednostki we wszystkich domenach interakcji występują głównie w wypowiedziach obejmujących dwie lub więcej jednostek, przy czym należy zaznaczyć, że interiekcje *ah* i *ach* nie tworzą relacji składniowych z innymi elementami tej samej wypowiedzi.

Analiza konkordancji wykazała, że interiekcja *ah* we wszystkich domenach interakcji współwystępuje przede wszystkim z jednostkami *ja* oraz *okay*, tj. *ah ja, ah okay*, natomiast interiekcja *ach* we wszystkich domenach interakcji współwystępuje przede wszystkim z jednostką *so*, tj. *ach so*.

Wyniki analizy cech prozodycznych wskazują, że zdecydowana większość przykładów użycia interiekcji *ah* i *ach* jest artykułowana z intonacją równą. Koresponduje to bezpośrednio z funkcją poznawczą, na którą składa się przetwarzanie informacji oraz wydawanie sądów, i

która stanowi główną funkcję realizowaną przez badane interiekcje we wszystkich domenach interakcji.

W rozprawie doktorskiej jako główne wyznaczniki użycia interiekcji *ah* i *ach* w niemieckim języku mówionym wskazano kontekst sytuacyjny, w jakim występują analizowane jednostki, a także stan psychiczny mówiącego. Na konteksty występowania interiekcji *ah* i *ach* składają się domena interakcji prywatnych, instytucjonalnych i publicznych oraz konteksty sytuacyjne związane z aktywnościami i/lub dziedzinami życia, w jakich używane są te interiekcje. Z kolei stan psychiczny mówiącego obejmuje szereg procesów poznawczych, którym w komunikacji odpowiadają realizowane funkcje języka. Zróżnicowanie cech prozodycznych w zakresie użycia interiekcji *ah* i *ach* przez kobiety i mężczyzn jest obecne we wszystkich domenach interakcji i obejmuje różnice w typie intonacji oraz możliwość wydłużenia czasu artykulacji samogłoski. W zależności od domeny interakcji w przypadku obu interiekcji możliwe jest także wykazanie związku pomiędzy badaną jednostką a częstością jej użycia w wypowiedziach kobiet i mężczyzn.

Wyniki analiz wskazują, że każde użycie interiekcji należy rozpatrywać w odniesieniu do konkretnej sytuacji komunikacyjnej. Znaczenie interiekcji konstytuuje się bowiem pragmatycznie. Struktura semantyczna tych jednostek wykazuje duży stopień złożoności, a jej opis jest możliwy przy uwzględnieniu właściwości językowych danej interiekcji oraz kontekstów jej użycia. Określenie właściwości językowych interiekcji jest możliwe przez analizę odsłuchową, a także uwzględnienie kontekstu niewerbalnego, stanowiącego ważne źródło informacji o sposobie użycia interiekcji w niektórych sytuacjach komunikacyjnych. Wyniki analiz potwierdzają, że interiekcje mają zdolność do wyrażania stanów psychicznych mówiącego w odniesieniu do konkretnej sytuacji komunikacyjnej. Wyrażane stany psychiczne obejmują także sferę emocjonalną, a na płaszczyźnie językowej odpowiadają im realizowane przez interiekcje funkcje: poznawcza i ekspresywna. W większości kontekstów użycia interiekcji *ah* i *ach* w badanym materiale dominuje funkcja poznawcza, a funkcja ekspresywna zajmuje drugie miejsce. Interiekcje posiadają także zdolność do kierowania uwagi innego uczestnika interakcji. Należy przy tym jednak zauważyć, że realizacja funkcji impresywnej dotyczy tylko niewielkiej liczby wystąpień interiekcji *ah* i *ach*. Ponadto interiekcje zawierają istotną informację dotyczącą nastawienia mówiącego względem tworzonej wypowiedzi, jak i elementów sytuacji komunikacyjnej, w której wypowiedź ta jest realizowana.

9. Wnioski

Uzyskane wyniki prowadzą do wniosku, że interiekcje powinny być analizowane z uwzględnieniem specyfiki języka mówionego, dzięki czemu możliwe staje się pełne uchwycenie sposobu ich użycia w komunikacji oraz określenie funkcji, jaką pełnią one w różnych sytuacjach komunikacyjnych. Z uwagi na silny związek tych jednostek z sytuacją komunikacyjną należy rozpatrywać właściwości interiekcji w odniesieniu do kontekstu ich występowania. Wyniki przeprowadzonych analiz skłaniają do stwierdzenia, że interiekcje stanowią jednostki języka, które funkcjonują jako samodzielne wypowiedzenia wyrażające stany psychiczne (obejmujące funkcje poznawcze, reakcje ekspresywne oraz oddziaływania na zachowanie) mówiącego w sytuacjach komunikacyjnych w różnych domenach interakcji. Wyniki uzyskane w przedłożonej rozprawie doktorskiej poszerzają wiedzę dotyczącą współczesnego niemieckiego języka mówionego, stanowiąc jednocześnie punkt wyjścia dla dalszych rozważań i analiz na temat znaczenia i funkcji interiekcji w komunikacji.

Źródło materiału badawczego

Baza danych niemieckiego języka mówionego *Datenbank für Gesprochenes Deutsch* (DGD) https://dgd.ids-mannheim.de/dgd/pragdb.dgd_extern.welcome

Wybrane pozycje bibliograficzne

Ameka, Felix (1992): Interjections: The universal yet neglected part of speech, [w:] *Journal of Pragmatics* 18, 101–118.

Ameka, Felix (2006): Interjections, [w:] Brown, Keith (red.): *Encyclopedia of language and linguistics*. Oxford: Elsevier, 743–746.

Betz, Emma / Golato, Andrea (2008): Remembering relevant information and withholding relevant next actions: The German token *achja*, [w:] *Research on Language and Social Interaction* 41, 58–98.

Demenko, Grażyna (2015): *Korpusowe badania języka mówionego*. Warszawa: Akademicka Oficyna Wydawnicza EXIT.

Ehlich, Konrad (1986): *Interjektionen* (= Linguistische Arbeiten 111). Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Ehlich, Konrad (2007): Interjektion und Responsiv, [w:] Hoffmann, Ludger (red.): *Handbuch der deutschen Wortarten*. Berlin / New York: Walter de Gruyter, 423–444.

Golato, Andrea (2010): Marking understanding versus receipting information in talk: *Achso*. and *ach* in German interaction, [w:] *Discourse Studies* 12, 147–176.

Golato, Andrea / Betz, Emma (2008): German *ach* and *achso* in repair uptake: Resources to sustain or remove epistemic asymmetry, [w:] *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 27, 7–37.

Grochowski, Maciej (1986): *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia* (= Prace Instytutu Języka Polskiego PAN 62). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Grochowski, Maciej (1988): Wprowadzenie do analizy syntaktycznej wykrzykników, [w:] *Polonica* 13, 85–100.

Grochowski, Maciej (1992): Status semantyczny wykrzykników właściwych, [w:] *Prace Filologiczne* 37, 155–163.

Hoffmann, Ludger (1997): Interjektionen und Responsive, [w:] Zifonun, Gisela / Hoffmann, Ludger / Strecker, Bruno (red.): *Grammatik der deutschen Sprache* (= Schriften des Instituts für deutsche Sprache 7.1). Berlin / New York: Walter de Gruyter, 360–408.

Nübling, Damaris (2004): Die prototypische Interjektion: Ein Definitionsvorschlag, [w:] *Zeitschrift für Semiotik* 26, 11–46.

Schmidt, Thomas / Schütte, Wilfried / Winterscheid, Jenny (2015): *cGAT. Konventionen für das computergestützte Transkribieren in Anlehnung an das Gesprächsanalytische Transkriptionssystem 2 (GAT2)*. http://agd.ids-mannheim.de/download/cgat_handbuch_version_1_0.pdf (Data dostępu: 18.07.2021).

Selting, Margret et al. (2009): Gesprächsanalytisches Transkriptionssystem 2 (GAT 2), [w:] *Gesprächsforschung – Online-Zeitschrift zur verbalen Interaktion* 10, 353–402.

Tognini-Bonelli, Elena (2001): *Corpus linguistics at work* (= Studies in corpus linguistics 6). Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Wierzbicka, Anna (1991): *Cross-cultural pragmatics: The semantics of human interaction* (= Trends in linguistics. Studies and monographs 53). Berlin / New York: Walter de Gruyter.